

Ispánovics Csapó Julianna*

Univerzitet u Novom Sadu

Filozofski fakultet

Odsek za hungarologiju

УДК 821.161.1(497.113):930.85(439)

doi: 10.19090/rs.2022.6.229-249

Оригиналан научни рад

примљен 31.10.2022.

прихваћено за штампу 01.12.2022.

RUSZINOK A (VAJDasÁGI) MAGYAR (IRODALMI) KULTÚRA TÖRTÉNETÉBEN

A szétszóratott görögkatolikus rutén/kis-orosz/magyar-orosz/ruszin nép Magyarországon is házára lett. Legnagyobb rész Kárpátalján telepedtek meg. Krúdy Gyula szerény, jámbor népként jellemzi őket, akikkel a magyarok mostohán bánnak, noha a kárpátaljai ruszinok büszkék magyarországi gyökereikre. A magyarországi ruszin közösségek a 21. században is megőrizték, esetenként újraélesztették nemzeti identitásukat, ugyanakkor a magyar kultúra számára is nyitottak maradtak, amint azt az egyes gasztronómiai kiadványok, vagy a nyelvészeti, folklorisztikai, irodalmi egybevető vizsgálatok is jelzik. A vajdasági magyar irodalom vonatkozásában magyar nyelvű antológia, verseskötetek, gasztronómiai kiadvány jelzi, a két nép számontartja egymást. Jelen munka célja a ruszin–magyar kulturális kapcsolatok felkutatása, szintetizálása.

Kulcsszavak: ruszinok, kultúra, irodalom, magyar, Vajdaság.

1. RUSZINOK MAGYARORSZÁGON

A magyarokhoz szorosan kötődő, szétszóródva, saját haza, önálló államiság nélkül élő nép. Lakóhelye az Északkelet Felvidéknek a Szepesség-től a máramarosi Visó-völgyig terjedő része, Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung és Zemplén megye területei. Ebből az etnikai tömbből, földrajzi közegekből szakítja ki Trianon a hol Kárpátaljának, hol Ruszinföldnek, Ruténiának, Ruszka Krajnának vagy Kárpátontúlnak nevezett területet. Ung és Zemplén megye ruszin etnikuma, a máramarosi Visó völgy és a Magyar Alföld magyarlakta síkföldi darabkája Csehszlovákiához kerül (Benedek, 2003).

A ruszinokat több néven is ismerhetjük, attól függően, melyik 'hazában' élnek éppen: rutének (lat. ruthenicus), kis-oroszok, magyaroroszok (uhroruszkij)¹,

* csapo@eunet.rs

¹ Az elnevezés a XVII. században tűnik föl a ruszin értelmiségiek szóhasználatában.

Nyomtatásban 1699-ben jelenik meg egy nagyszombati ruszin katekizmus címében. A

kárpátukránok (az utóbbi népvét visszautasítják) (Ádám, 2020a). A 'soknevűség' kialakulásához a ruszinokkal foglalkozó nagyszámú tudományos és ismeretterjesztő forrás változatos névadása is hozzájárul. Hívják őket a fentiek mellett oroszoknak, kárpátorosznak (karpatoruszkij)², ruszákoknak, ruszinyákoknak, rusznyákoknak, uhro-ruszinoknak. A nép maga a XIX. századtól a rusznák és a ruszin népvét használja (Udvari, 2017).

Történelmük jellemző mozzanata, a mindenkori európai (magyar, lengyel, török, osztrák, orosz) birodalmi elgondolásoknak köszönhetően, a vándorlás. A ruszin etnogenézis elméletei közül (a romantikától a pozitívizmussig) az *őshonos elmélethez* kapcsolódik a legtöbb tévhit, legenda, szándékos torzítás. A *csatlakozó népként történő bejövétel elmélete* szerint a rutének Álmos fejedelem népével érkeznek Pannóniába. Leszármazottaik Anonymus korában az ország különböző részein laknak. A Kijevi Ruszt erős állammá szervező varégek (normannok) által kiképzett segédcsoportok katonáiként, vár- és határvédőként, „a gyepűrendszer őrzésébe betagozódtó katonáskodó népelem”-ként (Benedek, 2003) telepsznek le pl. a Magyar Királyság nyugati határszélein, Oroszváron, de élnek Nógrád és Szilágy megyében is. Eleinte önálló Ruszkaja Krajnába szerveződnék, kiváltságaikat csak a XV. század végén veszítik el. A ruszin etnogenézis elméletei közül leginkább az oklevelekkel is bizonyítható *beköltözéses elmélet* fogadható el, amely szerint a ruszinok a tatárjárás után, a gyepűrendszer megszűnését követően érkeznek magyar földre, hogy benépesítsék és megműveljék a gyepűn túl elterülő hatalmas földterületeket. A Kárpátokon túlról, Halicsból, Bukovinából, Podóliából érkeznek a jobb élet reményében a ruszin telepesek. A rutének áttelepítését nyugaton a soltészek, keleten a kenézek intézik a XIV-től a XVI. századig (Hodinka, 1923). A kortárs kutatás, antropológiai és genetikai eredmények mentén haladva, a ruszin nép etnogenézisében nemcsak a fehér-horvát populáció jelenlétét, hanem az avarok, a honfoglaló magyarok, a német és román telepesek, az óoroszok, a lengyelek és az ukránok szerepét is meghatározónak tartja, hiszen mindezek az etnikumok hozzájárulnak ahhoz, hogy a kárpát-medencei

magyarorosz népnév Décsy Antalné: *A magyar oroszokról való igen rövid elmélkedés* (Kassa, 1797) című munkában olvasható először (Udvari, 2017).

² „A ruszinok megjelölésére a két világháború között bukkan fel a *karpatoruszkij* (*kárpátoros*) név, melyben már kifejeződött, hogy használói az orosz nép részének tekintették a ruszinokat. A *kárpátoros* szó mintájára alakult ki nyelvünkben, szintén fordításként, a *kárpátukrán* népnév, amelyben viszont az fejeződik ki, hogy alkalmazói az ukránság részének tekintik a ruszinokat.” (Udvari, 2017).

olvasztótégelyben, a keleti és nyugati szlávok érintkezési zónájában létrejön a ruszinként ismert közép-szláv, köztes etnikum (Popovics, 2001). A mindenkori (birodalmi, ruszofil, ukranofil) politikai szándékok a ruszofil mozgalom ellenére gátolták/gátolják az önálló független ruszin állam vagy akár 'minimum' egy politikai/közigazgatási autonómia létrejöttét (Popovics, 2011).

A magyarországi ruszinok a Rákóczi-szabadságharcban is részt vesznek. „Jelentős számú ruszin szolgált a fejedelem palotás ezerében. A Rákóczi mellé állt ruszin kuruc katonák közül – a szabadságharc bukása után – sokan, félve a retorzióktól, nem tértek vissza eredeti lakóhelyükre, hanem magyar falvakban kerestek menedéket” (Udvari, 2017). II. Rákóczi Ferenc a ruszinokat („Gens fidelissima”) „a leghűségesebb népének” tartja.

1718-ban a mai Délvidék területe is felszabadul a török hódoltság alól. Vidékünk, a mai Vajdaság lakossága a Habsburg Birodalom 1720-as katonai összeírásai szerint 90.000 lélekre apad. A középkorban sűrűn lakott, termékeny terület tervszerű betelepítésének köszönhetően a Délvidék a XIX. század közepére Magyarország legsűrűbben lakott (másfél millió lakos), legvirágzóbb gazdasági régiójává válik. „A betelepítések során legtervszerűbben a németeket telepítették Délvidékre, mégpedig három nagy hullámban. Ezek a tervszerű német telepítések III. Károly (1711–1740), Mária Terézia (1740–1780) és II. József (1780–1790) nevéhez fűződnek. A többi népcsoportokat, köztük a szlovákokat, ruszinokat és magyarokat, jobbra Délvidék új földesurai telepítették a birtokaikra. Legnagyobb telepítő a Magyar Kamara volt, mint az állami birtokok igazgatója” (Hegedűs, 2000).

A reformkorban esély mutatkozik a nemzetté válásra, a ruszin irodalmi nyelv, a nemzeti kultúra kialakulására, a pánszláv propaganda azonban megszakítja ezeket a törekvéseket (Benedek 2003). Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményei sem múlnak el Magyarországon a ruszinok nélkül. Popovics Brazil, a munkácsi püspök bujdosni kényszerül a világsi csatavesztés után, mert a 'márciusi ifjak' egyik vezéralakjának, a görögkatolikus papfiúnak, Vasvári Pálnak a példáján fölbuzdulva 82 felszentelt görögkatolikus pap nemzetörtisztnek áll, és több ungvári kispap is honvédként harcol a magyar seregben. (Udvari, 2017). Az 1867-es kiegyezés után Hegyköz ruszin és vegyes, ruszin-szlovák falvaiban megkezdődik a szlovák nyelv erőteljes térhódítása, ami, a ruszin lemkó és a keleti szlovák dialektus közelsége mellett, elsősorban a nagyobb létszámú és erőteljesebb szlovák értelmiségi elszlovákosító propagandájának, a

szlovák nyelv presztízsének tudható be, s nem utolsósorban a magyar közvélemény etnikai közösségeket egybemosó hozzáállásának (gyakran nemcsak a szlovákokat, hanem a ruszinokat és a horvátokat is tótoknak nevezik).

Az 1880–90-es években fellángoló magyar nacionalista, elmagyarosítási törekvések (pl. a szláv földrajzi nevek magyarosítása), az 1906. évi Apponyi-féle oktatási törvény, majd a XX. század 20-as, 30-as éveiben kibontakozó erőteljes elmagyarosítási törekvések hatására egyre nagyobb teret hódít a ruszin-magyar kétnyelvűség (Popovics, 2011). A Károlyi-kormány azonban, az I. világháború végén, 1918. december 15-én a Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról szóló X. számú néptörvénnyel megnyitja az utat az önrendelkezési jog gyakorlati megvalósítása előtt. Megalakul Ruszka Krajna autonóm jogterület, amit az antant 1919. március 13-án eltöröl, a terület pedig Csehszlovákia része lesz. A bécsi döntés visszacsatolja Kárpátalját Magyarországhoz, ami önálló kétnyelvű (ruszin-magyar) kormányzati egységként indul el ismét az autonómia felé vezető úton. Megalakul a Kárpátaljai Tudományos Társaság, a ruszin iskolák számára pedig külön tanügyi igazgatóságot hoznak létre (Udvari, 2017). 1939–1944 között a Debreceni Egyetemen a magyar állam ösztöndíját tehetséges ruszin származású kárpátaljai fiatalok is elnyerik (Benedek, 2003).

1945 után a Rákosi- majd a Kádár-rendszer is a ruszinok lakta magyarországi falvak lakosságát (főleg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében) nem ukránoknak, hanem szlovákoknak nyilvánítja, hogy elejét vegye a Szovjetunió esetleges területi követeléseinek (Popovics, 2011). A fenti elszlovákosodási és -magyarosodási folyamatok ellenében kell majd revitalizálni a magyarországi ruszinok nyelvhasználatát, identitástudatát.

Napjaink ruszinjai Közép-Európa kurdjai. Szétszórva, több országban (Ukrajna, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország, Szerbia, Horvátország, Románia) élnek autonómia nélkül. A Kárpátalján honos 770–800.000 fős tömbruszinág esetében elképzelhető lenne egy önálló állam létrejötte. Ezzel szemben Ukrajnában nem ismerik el még a ruszin etnikai közösség nemzeti mivoltát sem. Ukránoknak tekintik őket, nyelvüket pedig az ukrán egyik nyelvjárásának (Popovics, 2011). A nagyvilágba szakadt ruszinság összlétszámát nehéz felbecsülni, egyes vélemények szerint másfél millióra tehető (Hattinger-Klebasko, 1996).

Magyarországon jelenleg, az ország északkeleti részén a ruszinok két nagyobb csoportja él, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a lemkók, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a dolisnyánok (síkidékiek). Előbbi esetben a népesség elmagyarosodása, kisebb mértékben elszlovákosodása jellemző. Az ország más részein is élnek ruszinok, szétszórtan: Budapesten, Miskolcon, Debrecenben, Nyíregyházán, Szegeden, Pécsen stb. A mai Magyarország legruszinabb faluja a 440 lakosú Komlóska (az ottaniak 95 %-a ruszin), a 3600 fős Múcsonyban a lakosság fele ruszin. Az utóbbiban jött létre 1995-ben Magyarország első ruszin önkormányzata. 1996-ban a helyi általános iskolában fakultatív ruszin nyelvoktatás indult. A ruszin/magyar/szlovák nemzeti identitás vállalása hullámzó, a mindenkori politikai, társadalmi viszonyok határozzák meg, hogy ki, mikor, hol vallja magát csak ruszinnak, magyarnak vagy szlováknak, illetve kettős vagy hármas nemzeti identitásúnak (Popovics, 2011).

Jelenleg Magyarországon az Országos Ruszin Önkormányzat állami és helyi (önkormányzati) szinten képviseli a 42 helyi és 2 területi önkormányzatba (Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a főváros) szerveződött ruszin etnikai közösség érdekeit. A 2011-es népszámlálás országos szinten 3882 ruszin nemzetiségű lakost regisztrál, ami több mint háromszorosa a 2001-es adatnak. Az öntudatra ébredés sajnos nem jelent egyben nyelvi ébredést is, a ruszin nyelvet beszélők száma 1113-ról 999-re csökken. Magyarországon a ruszinok, származásuk helyétől függően, három nyelvjárást beszélnek: a bács-szerémit, a szlovákiait és a kárpátaljaiakat. Az önkormányzatnak köszönhetően ruszin helyesírási szótár, kétnyelvű (magyar-ruszin, ruszin-magyar) szótárak, olvasókönyv és munkafüzet, népismereti tankönyv, kétnyelvű közéleti tájékoztató lap (*Ruszin Világ*) valamint ruszin nyelvű tévé és rádióműsorok támogatják az anyanyelv elsajátítását, megőrzését. A ruszin nyelv és népismeret oktatása a borsódi Komlóska faluban egyedülálló módon helyi, önkormányzati fenntartású nemzetiségi óvodában és általános iskolában történik. Az ország legkisebb iskolája ez. Múcsonyban, a görögkatolikus egyház által működtetett Szent Péter Görögkatolikus Általános Iskolában már hosszú ideje oktatják a ruszin nyelvet és népismeretet. Néhány helyen hétféle iskolákban tanulható a ruszin nyelv.

II. Rákóczi Ferenc emlékére a fejedelem születésnapján, tiszteletük jeléül, a magyarországi ruszin közösségek képviselői megkoszorúzzák II. Rákóczi Ferenc szobrát Sárospatakon. Az Országos Ruszin Önkormányzat közgyűlése a kisebbség nemzeti ünnepéül május 22-ét, a Rákóczi-szabadságharc beregszászi zászlóbontásának a napját választja. Ezen a napon adják át (más-más ruszinok

lakta településen) a ruszin kultúra, hagyományok, anyanyelv és görögkatolikus értékek megőrzése terén jeleskedőknek a Hodinka Antal Díjat. Négy éve, decemberben a budapesti Stefánia Palotában megrendezik *A ruszin művészet remekei* rendezvényt is (Ádám, 2020b).

A ruszin nyelv a görögkatolikus liturgiából ismert egyházi szláv nyelvhez áll közel. A rutén identitás része a görögkatolikus vallás. A 2011-es népszámláláskor a ruszinok 46 százaléka vallja magát e felekezethez tartozónak. A Ferenc pápa által 2015-ben alapított Magyarországi Sajtójogú Metropolitai Egyház hajdúdorogi és nyíregyházi főegyházmegyéje mellett a Miskolci Görögkatolikus Egyházmegyét Orosz Atanáz vezeti, aki kezdeményezi az első ruszin búcsú megtartását Sajópálfala kegyhelyen. Ezt minden szeptemberben, Kisboldogasszony táján tartják.

A magyarországi ruszin kulturális örökség megőrzése céljából hozzák létre a ruszinok budapesti székházukban a Fedinecz Atanáz Magyarországi Ruszinok Közérdekű Muzeális Gyűjteményét és Kiállítóhelyét, az Udvari István Magyarországi Ruszinok Könyvtárát és a Hodinka Antalról elnevezett tudományos intézetet. A budapesti mellett Debrecenben alakítják ki a második görögkatolikus ruszin közösségi házat. A Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke szintén fontos bázisa a ruszin tudományosságnak (Ádám, 2020b). A ruszin kiadványok többsége Budapesten és Nyíregyházán jelenik meg. A Bessenyei György Tanárképző Főiskola külön sorozatban adja közre a ruszin (és az ukrán) filológia kutatási eredményeit (Lukáts, 2014).

A magyarországi ruszin közösségek önálló entitásának kibontakozását, nemzeti mivoltát görögkatolikus vallásuk, nyelvjárásaik, gazdag szellemi és tárgyi néprajzuk s nem utolsósorban a sok évszázados ruszin-magyar együttélés teremti meg (Benedek 2003). Jogilag magyar szemszögből az 1993/LXXVII. magyarországi törvény értelmében tekintendők önálló nemzetiségnek a Kárpát-medencében (Hattinger-Klebasko, 1996).

2. RUSZINOK A MAGYAR KULTÚRÁBAN

A rutén/ruszin/kárpátukrán népnév a magyar nyelv értelmező valamint történeti etimológiai szótárának köszönhetően is jelen van a köztudatban. Az Arkánium Digitális Tudománytár a rusznyák elnevezést is rögzítette (MNYÉSZ, 1961; MNYTESZ, 1976; ADT, 1989).

A magyar nyelvtudományban Csopey László és Mazuch Ede a XIX. század végén a rutén nyelvben megjelenő magyar jövevényszavakat vizsgálja. Az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből* (1887–1901) című reprezentáns kiadványban Werchratskij Jánosnak köszönhetően a rutén nyelvjárásokat is bemutatják. A XX. század elején Bonkáló Sándor elkészíti *A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtanát* (1910). Hodinka Antal (1864–1946) történész, etnográfus, filológus 1922-ben ruszin–magyar ígetárat állít össze. Udvari István a ruszinok XVIII. századi hivatalos írásbeliségét, Botlik József pedig a kárpátaljai magyar-rutén kétnyelvűséget vizsgálja. A XXI. századi magyar nyelvészeti kutatások egyik eredménye a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek utónévkönyvének (Genát, 2004) az összeállítás, amelyben természetesen a ruszin nép is helyet kap. Firisz Hajnalka a bács-szerémi ruszinok magyar eredetű családneveit vizsgálja (Firisz, 2008).

A magyar irodalomtörténetírás egyik fejezete a sok közül a rutén/ruszin irodalom történeti feldolgozása. Az ezredfordulós Monarchiát és Magyarországot bemutató szintézisben, *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből* (1887–1901) című, díszkötésben megjelenő nagymonográfiában Kuźniacki Emil összefoglaló fejezetben mutatja be a rutén nyelv és irodalom történetét. 1913-ban Munkácsy Mihály, „a szlavista könyvtáros” (Udvari, 1987) adja közre *Tót nyelvű rusznákok Bács és Szerém-megyében* című forrásmunkáját. A két világháború között Pécssett jelenik meg Bonkáló Sándor: *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés* (1935) című munkája. A XX. század második felében figyelmet érdemel a *Világirodalmi Lexikon ruszin irodalom* címszava. A szócikk szemle jellegű, és a bács-szerémi ruszinok irodalmát mutatja be bő három oldalon, rejtett bibliográfiával, mivel a jugoszláviai ruszinok megőrizték a ruszin önelnevezést, és irodalmukra is ezt a nevet alkalmazzák. A szerző Udvari István (Szerdahelyi–Király, 1991).

A ruszin nép történetírásának (historiográfiájának) gazdag anyaga Udvari István nyomán érhető el magyar nyelven (Udvari, 1992).

A ruszin népismeret magyarországi történeti forrásaihoz szépirodalmi, néprajzi, folklorisztikai, művészettörténeti és turisztikai tudományos/ismeretterjesztő tanulmányok, cikkek társulnak.

Csopey László 1881-ben *Hazai táj- és néprajzok. A hazai ruténokról* címmel, öt képpel illusztrált cikkben mutatja be a magyar nagyközönségnek a

ruszin népet a népszerű *Vasárnapi Újságban*. Barwińskij Sándor 1899-ben *Galiczia népe. A rutén nép élete* szerkeszti meg tanulmányát *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* (Budapest) című kiadvány XVI. kötetében.

Krúdy Gyula *Havasi kürt* (1919) című könyvecskéjében ír a ruszin emberekről. Népjellemzése a *Vasárnapi Újságban* is napvilágot lát 1920-ban. Bemutatja a ruszin vidéket, a nép természetét, a magyarokhoz való viszonyát. Lakóhelyének szépsége páratlan, de az élet itt küzdelmes: „A mi rutén vidékünk szépségében hasonlatos a muszka Kaukázushoz, ámde a nagyvilág keveset tud e helyről, a hol a Tisza ered, a máramarosi só terem, a hol legzordabb a Kárpát, hosszú, alig elviselhető a tél, asszú nyár soványkeblű földet fonnyaszt, medve bőg a rengetegben és közel az országhatárhoz fénylő kis város, egy második kis Budapest csillogtatja lámpásait, Ungvár nézegeti magát az Ung folyóban” (Krúdy, 1919). A hosszú, kemény télben, árvizekkel pusztító tavaszban, aszályos nyárban élő rutén családok megélhetését gyakran a fenyvesek biztosítják. Talán ezért hasonlítja Krúdy a ruszin férfiembert a fenyőfához: „szálasak, megtermettek, mint a fenyőfa, a melyet úgy fuvaroznak, mintha ágyút vinnének. A fenyőfa szállító szekérnek elöl van két kereke, aztán hosszan nyúlik a fenyő szála, míg a végére ismét két kereket köt a fuvaros. Ezek a hosszú, nyikorgó szekerek jönnek lefelé százesztendők óta a Kárpát-hegységből” (Krúdy, 1919). A fuvarozás mellett pásztorkodással és földműveléssel foglalkoznak. Magányos pásztoraik hangszerükről, fából faragott, emberméretű kürtjeik messzire hangzó zenéjéről ismertek. Krúdy Gyula sokat túrt, istenfélő, jámbor és szelíd népként jellemzi a hegyvidéki ruténeket. Az ismert magyar író szerint Európa legszegényebb népe. Nemcsak a vallási előírások miatt böjtölnek 250 napot az esztendőben, hanem földjeik sovány termése miatt is: „A rutén ember jóformán kétszer lakik jól életében. Először: mikor megházasodik. Egy hétig is tart némely vidéken a lakodalom. Másodsor jóllakik a halotti toron, a mit az elhalt házastársért tart. (...) Az evés és az ivás boldog mámore után jön a kemény böjt, a melyet panasz nélkül visel az orosz ember” (Krúdy, 1919). A kisoroszok, Krúdy szerint, büszkék magyarországi gyökereikre, holott a magyarság sokszor mostohán bánt velük. A rutén szívesen nevezi magát magyarnak, népi szólásában dicséretnek veszi, ha magyarhoz hasonlítják (Olyan, mint egy magyar.) Másrészt a legnagyobb helység falvaikban a kocsma, kedvelik a pálinkát, és kevés közöttük az írástudó (Krúdy, 1919).

Krúdy Gyulát követően Bonkáló Sándor a rahói születésű irodalomtörténész, szlavista az, aki 1940-ben egy majd kétszáz oldalas

monográfiában mutatja be a magyar nagyközönségben és szakmának a ruszin népet *A rutének (ruszinok)* című munkájában a budapesti Franklin Társulat Magyarságismeret című sorozatának első, sorozatindító kötetében. Bonkáló munkája máig ható érvénnyel bír, a múlt század végén megjelent a mű második, bővített kiadása (Bonkáló, 1996). A rahói szlavista pályatársa Udvari István 1994-ben *Ruszinok a XVIII. században* címmel adja közre Nyíregyházán terjedelmes, a nép történetének egy fontos periódusával foglalkozó 390 oldalas monográfiáját.

Fábián László doktori értekezése témájául választja a magyar és ruszin népballadák összehasonlító vizsgálatát. Kapcsolatok után kutatva elsősorban a téma, az alaptörténet, a cselekmény, a motívumok megfeleléseit vizsgálja. Eredményeit tekintve megerősíti a kétirányú kölcsönzések, hatások működését: a ruszinok a magyarból, a magyar balladamondók a ruszin anyagból vesznek át típusokat, másrészt kettős kötődésű balladák is születnek (Fábián, 2007). A folklorisztika területén mozogva a népi emlékezetben a ruszin és a magyar nép sorsa, helyzete kiegyenlítődik: „A Rákóczi felkelés története úgy maradt meg, hogy ez a harc érettük, a szegény népért történt. A magyar és ruszin jobbágyág egyaránt visszavárta a fejedelmet vagy legalábbis hozzá méltó és céljait betöltő fiát. Legendák keletkeztek a bujdosó és visszatérő fejedelemről, a nép hite visszavárta a szabadító Rákóczit” (Ortutay, 1939: 15). A magyar népzene terén a máramarosi rutén népdalokat kutatja Kovács Zoltán (Kovács, 1980). A ruszinok népdalaikat, táncaikat harmonikával, hegedűvel, bőgővel, citerával és cimbalommal kísérik. Egyedi hangszerük a trembita, egy hosszú havasi kürt, amelyen dallamot is lehet játszani, de eredetileg jeladásra használták a hegyekben, ezzel jelezték a hazaindulást (Benedek, 2003). Borsod-Abaúj-Zemplén megyében vannak még olyan települések, ahol nemcsak értik és/vagy beszélnek anyanyelvüket a ruszinok, hanem esetleg népdalokat és imaszövegeket is tudnak (Popovics, 2011).

A magyar művészettörténetben a zenetörténet előszeretettel foglalkozik a bartóki életműben megjelenő rutén népdallal (Somfai, 1971; Hollós, 2006).

A Magyar Görögkatolikus Egyház művészeti alkotásait (ikonok, ikonosztázionok, ötvöstárgyak) nagyrészt XVII–XVIII. századi vándorfestők készítik, mind a magyar- mind a ruszinok lakta vidéken. Az egyik, név szerint ismert ikonfestő Spalinszky Mihály (Sasvári, é. n.).

A magyar képzőművészetben is ihlető erővel bírnak a ruszin műveltség, népi kultúra alakjai, motívumai. A pesti születésű Ujváry Ignác pályája kezdetén, felvidéki barangolása során, 1885-ben festi meg *Rutén pásztorfiú* című munkáját, amellyel felhívja magára a figyelmet. A pécsi Janus Pannonius Múzeumban található Ferenczy Károly: *Rutén parasztfiú* (1898) című olajfestménye. Ferenczy követőjének vallja magát a kárpátaljai születésű Erdélyi Béla, Boksay József pályatársa, aki az 1930-as években megfesti *Rutén falu* című olajképét. Az erdélyi örmény gyökerű magyar festőművész, Hollósy Simon, híres magyar naturalista, realista festőművész, a nagybányai művésztelep egyik alapítója, vezető mestere 1903-tól nyaranként Nagybánya helyett többek közt a kárpátaljai Técsőre, a máramarosi magyarok, rutének, örmények, németek és zsidók közé viszi müncheni magániskolájának növendékeit. Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában őrzik Boksay József: *Ruszin tánc* (1930-as évek vége) című olajfestményét valamint Mándics Istvánné: *Ruszin dal* (1930) című bronzszobrát. Itt található Szandai Sándor 1961 előtt készült ruszin parasztot formázó bronzszobra is.

Andy Warhol, a popart ikonikus művésze ruszin származású. Vajon mi köze a ruszinokhoz és a magyarokhoz? Szülei a lemke ruszinokhoz tartoznak, az Osztrák–Magyar Monarchiából, a magyarországi Mezőlaborcból (szlovákul Medzilaborce) vándorolnak ki Amerikába. Itt születik fiuk Andrew Warhola (Pittsburg, 1928). Andy édesanyja soha nem tanul meg angolul, ezért egy magyar–ruszin keveréknyelven³ beszélnek egymással (Terényi-Kelemen, 2022). A kívülállóként aposztrofált, köztes élethelyzetekben alkotó művész élete végéig őrzi és használja a görögkatolikus szülők régi, családi imakönyvét (Pál, 2019).

A magyar filmtörténet világhírű alkotása a Szabó István rendezte *Redl ezredes* (1985) című játékfilm⁴, melynek hőse Alfred Redl, egy szegény rutén családban született fiú, aki a Monarchia katonatisztjeként, a magyar Kubinyi Kristóf gróf barátjaként hátat fordít ugyan ruszin identitásának és kultúrájának, pályája, élete mégsem lesz sikeres.

³ Mezőlaborcot 1920-ig ruszinok, németek, magyarok lakják. Idővel a németek és a magyarok helyére szlovákok és ukránok érkeznek.

⁴ Foratókönyv: Dobai Péter, Szabó István, Rend. Szabó István. Főszereplő: Klaus Maria Brandauer, magyar hangja Szakácsi Sándor.

Czirbusz Géza a *Turisták Lapjában* „csinosnak” és erősnek látja a rutén népet, leírja a jellemző férfi és női viseletet. A nép jellemét csak dicsérni tudja: „csöndes, türelmes, hallgatag nép”, melyet sajnos rossz életkörülmények és műveletlenség sújt, melynek egyik fokmérője Czirbusz magyar nézőpontja szerint, hogy „még rántott levest sem tud főzni a rutén asszony”. A ruszin nép lojalitását a magyar értelmiség nem méltányolja. A nép elhanyagolt állapotáért Czirbusz „a felvidéki kabátos osztályt” okolja, „mert pap, tanító, jegyző, prókátor, szolgabíró, erdész stb. csöppet sem kiméletesek e néppel szemben” (Czirbusz, 1899). A rutén asszony létező ’konyhakultúrájával’, főzőtudományával, a ruszin gasztronómiával elég későn, csak a XXI. század elején ismerkedhet meg a magyar kultúra, köztudat. Morilják Valéria kétnyelvű könyve (Morilják, 2009) a ruszin szakácsművészet gazdag hagyományával ismerteti meg olvasóját.

3. RUSZINOK VAJDASÁGBAN

A ruszinok betelepedése a történelmi Magyarország területére két hullámban történik. Először a XIII. században, a tatárjárást követően, majd az országon belüli migráció időszaka következik a XVI–XVIII. század közötti periódus (Egey, 2015). Vajdaságba a monarchiabeli földesúri telepítések nyomán érkeznek ruszinok a Felvidékről a szlovákokkal együtt. Betelepedésük kezdőévének 1745-ös évet tekintik, amikor a szervezett állami telepítések nyomán az első telepescsoport megérkezik a bácskai Kúlára. 1751-ben Bácskeresztúron (Ruski Krstur), 1763-ban Kucorán (Kucura), később Sajkásgyörgyén (Đurđevo), Verbászon, Topolyán és Újvidéken is megtelepednek. Szerémségben leginkább Siden (Šid), Hosszúbácson (Bačinci), Petrocon (Petrovci) és Miklósevcén (Mikluševci) élnek ruszinok. A népszámlálási adatok szerint Jugoszláviában 1971-ig növekszik a létszámuk. Az 1971-es népszámlálásig nem különböztetik meg az ukránt a ruszintól. Amint ez megtörténik csökken a népességszám⁵ (Mirnics, 2000).

Jugoszláviában az ország (JSZSZK) alkotmánya szavatolja a nemzetek és a nemzetiségek nyelvének és írásmódjának az egyenjogúságát. A vajdasági ruszin nyelv (pannon-ruszin, bácskai ruszin, szerémségi ruszin) kiszakad a kárpátaljai ruszinból, önálló nyelvi normájú keleti szláv nyelv. A szerémségi és

⁵ 1910: 13479, 1921: 13644, 1948: 22083, 1953: 23043, 1961: 24548, 1971: 20109, 1981: 19305, 1991: 17652 (Mirnics 2000).

bácskai változat a nyelvcsalád legtávolabbi tagja, és az egyetlen ruszin nyelvváltozat, amely elismert hivatalos nyelv. Az ukrán nyelvtudomány és politikum ennek ellenére csak egy újabb nyelvjárásként kezeli.

A XX. század második felében a vajdasági ruszinok, magyarok, szlovákok, románok és szerbhorvátok a *Gondolat = Misao = Myslenka = Gindul = Dumka* című 1975–1993 között megjelenő hetilapban találnak közös művelődési, 'ismerkedési' felületre. Már korábban, 1973-ban felmerül *Kultúra* címmel egy ötnyelvű kulturális szemle kiadásának a gondolata, de a szükséges tartományi megállapodás csak 1974 októberében születik meg. Ennek eredménye a fenti, kéthetente, majd hetente megjelenő lap, melynek alapvető feladata a régió művelődési és oktatási dolgozóinak a tájékoztatása, ideológiai 'eligazítása' (Gerold, 2017).

1995-ben alkalmi tudományos tanácskozással ünneplik meg Újvidéken a ruszinok betelepülésének 250. évfordulóját.

4. VAJDASÁGI RUSZIN IRODALOM MAGYARUL

A Bácskában letelepedő ruszinok népi kultúrája a XVIII. században a rutén–szlovák–magyar–lengyel kölcsönhatások nyomait őrzi (Veselinović-Šulc, 1978). Az etnikai érintkezés az új, a népesség tekintetében szintén igen sokszínű hazában, a XIX. és a XX. században is folytatódik. Népviseletükben magyar és német, dalaikban, táncaikban magyar és szerb hatás figyelhető meg (Veselinović-Šulc, 1995).

A bácskai ruszinok népmesekincsében a délszláv és a magyar népmesék hatása egyaránt jellemző. A kucorai és a keresztúri mesefáktól gyűjtött anyagban magyar népmesei motívumok (Hamupipőke, halálvőlegény, Babszem Jankó), nevek (Tündérszép Ilona, Babszem Jankó, Vörös Álnok Vitéz) és kifejezések (hintó, forint, krajcár, buzogány, sárkány, pajtás, rétes, kocsis stb.) bukkannak föl. A ruszin mesék megjegyzései utalnak a viselet terén megmutatkozó hatásokra is, hiszen „a királyné magyar módra öltözött fel” (Veselinović-Šulc, 1995: 158). A ruszin mesemondók a magyar és délszláv mesék közvetítésével építik be az általánosan elterjedt témákat és motívumokat (Veselinović-Šulc, 1995).

A vajdasági etnikai közösségek népi kultúrájában tetten érhető motívumvándorlásokkal foglalkozó Jung Károly a lakodalmi hajnali mosdatás szokását vizsgálva a vajdasági, dél-alföldi magyar adatok mellett szerb, bolgár,

vajdasági román, ruszin, szlovák, lengyel, orosz és ukrán hasonlóságokat és azonosságokat igazoló adatokat is közöl (Jung, 1992).

A vajdasági magyar irodalmi kultúra egyedi próbálkozása az *Anonymus* írói csoport és folyóirat, amelyet 1977 és 1981 között éltetnek, írnak és szerkesztenek Topolyán a helyi ifjúsági otthon köré tömörülő fiatal, zömmel kezdő írók. A csoportja tagjai: Barta György, Fenyvesi Ottó, (Harkai) Vass Éva, Majoros Sándor, Rácz Rózsa, Raffai Zoltán, Toldi Éva, Tóth László, Varga Szilveszter stb.) A csoport programja a négy nyelvű – magyar, szerb, szlovák, ruszin – lap kiadása mellett vitaestek szervezését, rölapok megjelentetését, faliújságok készítését és vidéki tagozatok (Moravica-Bácskossuthfalva, Pacsér, Bajsa, Gunaras) létrehozását látja elő. Nem minden elképzelést sikerül megvalósítani. A csoport legjelentősebb vállalkozása a Solymosy Lajos szerkesztésében 1978-tól napvilágot látó *Anonymus* folyóirat, amely kezdetben évi négy, majd két, végül pedig évi egy lapszámmal van jelen irodalmunkban, s mint ilyen több jelentős, később kibontakozó életmű (Fenyvesi Ottó, (Harkai) Vass Éva, Majoros Sándor, Toldi Éva) kezdőpontja (Gerold, 2017).

A népi kultúra, a folklorisztika magyar–ruszin ’kapcsolati tőkéje’ mellett jelentős a lassan gyarapodó vajdasági ruszin-magyar fordítási irodalom. Az újvidéki Forum Könyvkiadó műfordításpolitikáját természetesen a jugoszláv ideológia, a testvériség–egység szellemisége, az ország nemzetei és nemzetiségei közötti kétirányú közeledés elősegítése határozza meg. Fennállása óta a kiadó 250 fordításkötetet, 1980 és 1988 között pedig 43 könyvet és 4 antológiát és több mint tíz kétnyelvű kiadványt jelentet meg a jugoszláv népek és nemzetiségek irodalmából (Bordás, 1988). 1976-ban Miron Budinszki: *Furfangos Jankó kakasa* (1976) című mesekönyve (Karig Sára fordításában) az első magyarul megjelenő ruszin irodalmi mű a Forum Könyvkiadónál.

A gunarasi születésű Brasnyó István (1943–2009) vajdasági magyar író, költő ülteti át magyarra Julijan Tamas, Gyura Papharhaji, Mihai Ramacs, Ahneta Bucsko, Havrijil Nagy, Irina Hardi-Kovacevic és Jakom Csapko verseit, hogy 1984-ben a magyar olvasó számára is hozzáférhetővé váljon *A messzeség virraszt* cím alatt a kortárs vajdasági ruszin költészet reprezentatív antológiája (Szopka–Tamas, 1984). A Forum Könyvkiadó nyolcvanhárom oldalas kiadványát Bori Imre méltatja a szabadkai *7 Nap* hetilapban (Bori, 1985), Juhász Géza pedig a szintén

szabadkai *Üzenet* folyóiratban (Juhász, 1986) emeli ki a nemzetiségi antológiák sorába⁶ illeszkedő vállalkozás kapcsolatépítő lehetőségeit. A ruszin költészetet bemutató versantológia mellett a magyar olvasó a ruszin irodalom középgenerációbeli alkotójának, Gyura Papharhajinak a verseivel is megismerkedhet Brasnyó István fordításában. Az *Ordas évek* (1988) költője a ruszin költészet megújítójaként jelenik meg a magyar irodalmi köztudatban (Udvari, 1984), s mint ilyen, méltó képviselője a ruszin kultúrának.

A Forum Könyvkiadó 1987-ben (az újvidéki *Dnevnik* és más kisebbségi kiadókkal – Ruszke szlovo, Libertatea, Obzor – karöltve) egy újabb, ezúttal füzetes, gyermekeknek szánt, színes, illusztrált kiadvánnyal, mesekönyvvel népszerűsíti a ruszin műveltséget. Jung Károly folklorista fordítja magyarra Mihail Ramacs és a ruszin próza megújítója (Udvari, 1984), Ljubomir Szopka *Szkazka o gusljarovi i guslji (Rege a cigányról és a hegedűjéről)* című, háromezer példányban publikált népies, romantikus, verses műmeséjét (Ramacs–Szopka, 1987). Az irodalom az az eszköz, ami leginkább a maga valóságában látja és láttatja az embert. Eszköz a tolerancia, a türelem, a békés együttélés felé vezető úton. „Az emberi méltóság azt jelenti, hogy tiszteljük egymás világát”, mert „az irodalomnak elsősorban humánusnak kell lennie” nyilatkozza Ramacs a *Magyar Szóban*, a verses mese megjelenése kapcsán készült interjújában (Roncsák, 1986: 13). A mű forrása egy az Újvidéki Rádióknak írt zenés, verses gyermekhangjáték, melynek stábjában ruszinok, szerbek, magyarok, románok és szlovákok együtt dolgoznak. „Az alapmotívuma: a kényszer megöli a dalt. Parancsszóra nem lehet értékes alkotást létrehozni, mert akkor a dal, a vers hamisan zeng” – emeli ki Ramacs (Roncsák, 1986: 13). A hangjátékot a szerző szerbre, Miroslav Demak pedig szlovákra is lefordítja. Könyv alakban Ljubomir Szopka modern illusztrációival jelenik meg. A könyv szerb nyelvű kiadása 7000, szlovák változata 2000, magyar fordítása 3000, ruszinul pedig 1000 példányban olvasható. Ramacs azt is megjegyzi, hogy a kisebbségi írók nyelvi akadályok miatt sajnos nem ismerik eléggé egymás munkáját.

A jugoszláv nemzetek és nemzetiségek költészetét bemutató magyar nyelvű antológiákban⁷ a ruszin versírók is helyet kapnak (Udvari, 1984). A

⁶ Az alábbi két antológia készül el a magyar olvasóközönség számára: Mélyföld. A jugoszláviai szlovák költők antológiája (1981), A lehetséges változat. A jugoszláviai román költészet antológiája (1990).

⁷ *Találkozások*. Szerk. Sárosi Károly. 1980. A kötetben Miroslav Sztriber és Gyura

jugoszláviai magyar napi- és hetilapok, folyóiratok (*Magyar Szó, 7Nap/Hét Nap, Dolgozók/Családi Kör, Mézeskalács, Pionír Ujság/Jó Pajtás, Képes Ifjúság, Híd, Üzenet, Új Symposion*) több alkalommal adnak teret ruszin szerzőknek. A fenti kiadói politikába illeszkedve jelenik meg a ruszin irodalom a XX. század második felében a vajdasági magyar olvasó könyvespolcán.

5. VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM RUSZINUL

„Jugoszlávia népei és nemzetiségei irodalmának ruszin nyelvű antológiáiban természetesen magyarok is olvashatók, így a fent említett *Találkozások* ruszin nyelvű változatában *Zsadažuci život (Az életre vágyva)* Fehér Ferenc és Ács Károly versei, ford. Gyura Varga, Irina Hardi-Kovacevics, Jakim Rac, Gyura Szopka. A középiskolai olvasókönyv első osztályosok számára Petőfi és Mikászth életútját, költészetét elemzi illusztrációval. A középiskolai olvasókönyv 2. osztályosok számára hasonló elvek alapján Adyt, Lukács Györgyöt mutatja be. A *Svetloszcban* minden számban bemutatnak egy-egy nemzetiségi szerzőt, köztük magyarokat is, a folyóirat drámai melléklete jugoszláviai magyar darabokat is közöl, így például Gobby Fehér Gyula: *Vallatás (Vislidzovanye)*, ford. Mikola Szegedi 1978/3); Deák Ferenc: *A tor (Obed)*, ford. Miron Kanyuh, 1975/1) stb.” – írja Udvari István a múlt században (Udvari, 1984: 70–71).

Monografikus kiadványokban gondolkodva négy önálló kötet ad ízelítőt a vajdasági ruszin olvasónak anyanyelven a (vajdasági) magyar irodalomból. Az első nyomtatvány Major Nándor: *Ihracske od krompira (Krumplilovacsák)* című meséjét tartalmazza 1959-es évjelzéssel. A Mikola Szkuban fordította füzetecske az 1945-ben Bácskeresztúron létrehozott Ruszke szlovo Könyvkiadó gondozásában lát napvilágot a ruszin gyerekek olvasmányául. 1979-ben Molnár Ferenc: *Hlapci z Pavlovejulici (Pál utcai fiúk)* című regénye jelenik meg Szerafina Megyesi fordításában az újvidéki Tankönyvkiadó *Házi olvasmányok* sorozatában⁸. A nagyfényi születésű Fehér Ferenc: *U sercu mórja pritajenoho (Szívemben nyugvó tengerek)* című verseskötete a fenti, népszerű ifjúsági regényhez hasonlóan a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek minden nyelvén olvasható. Ruszinul 1979-ben lát napvilágot, szintén a Tankönyvkiadó házi olvasmányai között. Fehér Ferenc verseihez hasonlóan a verseci születésű Jódal

Papharhaji 8–8 versét közlik Fehér Ferenc fordításában.

⁸ 1982-ben elkészült a regény második kiadása is.

Rózsa, újvidéki író hang- és mesejátékait is sok (szerb, szlovák, román, ruszin és macedón) nyelvre átültetik, az Újvidéki Rádió és a Szkopjei Rádió sugározza munkáit. 1979-ben a vajdasági ruszinok 1968-tól Újvidéken működő kiadója, a Ruzske szlovo publikálja a sikeres (vajdasági) magyar prózaíró, Gion Nándor: *Z togo boku (Ezen az oldalon)* című, Borbély János fordította regényét (Horváth Futó, 2022). 1985-ben a Ruzske szlovo Herceg János: *Belavi topolynyik (Kék nyárfás)* című novelláskötetét bocsátja ki Natalija Kanyuh költő fordításában.

A ruszin-magyar, magyar-ruszin irodalmi kapcsolatok egyik fontos fejezete az irodalmi alakvándorlás. Időnként magyar hősök, szereplők jelennek meg ruszin irodalmi alkotásokban., és ruszin alakok tűnnek föl magyar szövegekben.

A *Világirodalmi Lexikon* ruszin irodalommal foglalkozó szócikke ad számot a jugoszláviai ruszin szerzők szövegeiben felbukkanó magyar szereplőkről. Magyar témájú V. Bilnya *Novotni Ferenc* című novellája, amely motiváltsága és struktúrája révén az egyik legértékesebb ruszin elbeszélés (Udvari, 1991). V. Kirda *Za horami (A hegyeken túl)* című 1974-ben megjelent „regényének hősei a Kárpát-medencében bolyongó ruszinok, számos magyar alakkal” (Udvari, 1991: 312). A fiatal ruszin költők közül Natalija Dudas egyik szabadversében, *Nad hrobom Beli Bartoka (Bartók Béla sírjánál)* című poemájában emlékezik meg 1989-ben a világhírű magyar zeneszerzőről.

Gion Nándor prózájában a rusnyák/rutén népnév is felbukkan. Regénytetrológiájában „A rokonszenves „Szekszer Johák bácsi” és a Török Ádám által leszúrt, név szerint nem említett „rusnyák kupec” személyében pedig az őshonos, de a vidéket nem ismerőknek egzotikus ruszinok is reprezentálva vannak a tetralógiában. Török Ádám egyetlen áldozata, akiről nagyjából biztosan tudjuk, hogy meghalt, ez a „rusnyák” lókereskedő volt. Ezért viszont talán nem véletlenül hívják majd Török Ádám szeretőjét Rusznyák Marisnak, akinek a családneve szintén ’ruszin’-t jelent. (Ez talán írói jóvátétel a magyarokhoz lojális ruszinokkal szemben?) Nos, Szekszer Johák bácsinak – mint az a bácskai ruszinok körében gyakori – a valódi neve a sokkal magyarosabb Dudás Joachim volt. Gion valószínűleg azért (is) szerepelteti kizárólag ragadvány-, illetve becenevén – és nem a valódi, magyaros hangzású nevéen – Szekszer Johák bácsit, amiért a németek is a legnémetesebb nevükkel szerepelnek: hogy a nevében is markánsan jelenjen meg nemzetiségi mivolta” (Kurcz, 2017: 102–103) Ruszin származású szenttamásiak még Mudri Péter és felesége, Borbála.

A vajdasági magyar irodalom modern szerzői közül Gion Nándor mellett Tolnai Ottó szövegeiben is rendszeresen felbukkan a multietnikus háttér és az ennek megfelelő szereplők kavalkádja. *Árvacsáth* című versciklusában a bosnyák, bunyevác, ruszin, szerb hivatkozásai, szójátékai egy „közös hagyatéknek és alapnak az elemei” (Thomka, 1994: 133), miközben a párbeszéd cinkos hangnemben folyik. Tolnai *Vizesnyolcas-tüzesnyolcas* című versében egy rongyszőnyeget áruló újvidéki ruszin nénikével szembesül az olvasó.

A XXI. századi vajdasági magyar irodalomban Mirnics Gyula: *Jan Berger hazatér* (2008) című, rövid prózákat tartalmazó könyvének egyik szereplője Zlatkó, a ruszin borbély, egy vélhetően valós alakról mitázott figura (Lódi, 2015).

6. GASZTRONÓMIA ÉS NŐIRODALOM

A (vajdasági) ruszin–magyar, magyar–ruszin kulturális és irodalmi kapcsolatok, kölcsönhatások nem kevésbé mellékes ’kontextusa’ Svenka Savićnak, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar emeritus tanárának kurzusa, a női stúdiók keretében folytatott vizsgálódások, melyek mind a ruszin, mind a magyar kultúrát érintik. A vajdasági magyar nők ezer példányban megjelent élettörténetei (Savić–Mitro, 2006) rávilágítanak a vajdasági többségi és kisebbségi nőkről alkotott sztereotípiákra is. Ennek értelmében a ruszin nők „általában észrevétlenek a modern városi életben, de a népviseletük szépsége és kék színe mégis szembetűnő. A ruszin nőkről jobbra szépen és pozitívan vélekednek, kifejezett a közeliség is, amely számos személyi ismeretségben, és barátságban nyilvánul meg, nincs utalás arra sem, hogy nem a mi régiókon kívül élnek, mivel ennek a nemzeti csoportnak nincs látható földrajzi tere Vajdaságon kívül, amelyhez a megkérdezettek tudatosan kötődnek” (Savić–Mitro, 2006: 18). A vajdasági ruszin nő szembeötlő ékessége népviselete, gasztrókultúrájáról nem esik szó, sem rosszalló, sem jó értelemben. A vajdasági ruszin gasztronómiáról már korábban 1988-ban informálódhat a magyar olvasó, szintén a testvériség–egység ideológiájának a jóvoltából. Az újvidéki *Magyar Szó* napilap 5000 példányban megjelenő *Egymás asztalánál* (Miskolczi, 1988) című különkiadványa a ruszin konyha rejtelseibe is bevezeti olvasóját.

Јулијана Ишпановић Чапо

РУСИНИ У ИСТОРИЈИ МАЂАРСКЕ (КЊИЖЕВНЕ) КУЛТУРЕ (У ВОЈВОДИНИ)

Резиме

Грkokатолички рутенски/’мали-руски’/мађарски-руски/русински народ разбацан у свету, нашао је своју домовину и у Мађарској држави. Највећим делом живе на подручју Закарпатске области. Мађарски писац Ђула Круди (1878–1933) представља их као један скроман, побожан народ који од стране мађарског народа није поштован у толикој мери колико су заслужили, иако су Русини поносни на своју историју заједничког живота са Мађарима у Мађарској. Русинске заједнице у Мађарској и у 21. веку су сачувале и ојачале свој национални идентитет, а истовремено су остале и даље отворене према мађарској култури. Везу са мађарском културом означавају поједина гастрономска издања, као и контрастивна, лингвистичка, фолклористичка и књижевна истраживања. У мађарској књижевности у Војводини књижевне антологије, збирке песама и гастрономска издања говоре нам о постојећим везама двају народа. Циљ рада је истраживање и синтеза постојећих русинско–мађарских културних веза.

Кључне речи: Русини, култура, књижевност, Мађари, Војводина.

IRODALOM

Ádám, E. (2020a). Így éltek hajdan Kárpátalján a ruszinok. = *National Geographic*, 2, 27. Így éltek hajdan Kárpátalján a ruszinok | National Geographic (24.hu) (12. avg. 2022.)

Ádám, E. (2020b). Ruszin közösségek Magyarországon. = *National Geographic*, 3, 2.

Ruszin közösségek Magyarországon | National Geographic (24.hu) (16. maj. 2022.)

ADT, *Arcanum Digitális Tudománytár* 1989– . Budapest: Arcanum Adatbázis Kiadó <https://adt.arcanum.com/hu/> (2022. 12. 10.)

Benedek, A, S. (2003). *A gens fidelissima: a ruszinok*. Budapest <https://mek.oszk.hu/03200/03292/html/> (2. sept. 2022.)

Bonkáló, S. (1996). *A rutének (ruszinok)*. Sajtó alá rendezte, jegyzetek, utószó Salga Attila. 2., bővített kiad. Basel, Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem EPMSZ Könyvbarátai Köre

Bordás, Gy. (1988). A fordítás helye a Forum kiadói politikájában. *Hungarológiai Közlemények*, 4, 557–562.

http://epa.oszk.hu/02400/02401/00035/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_1988_77_557-562.pdf (12. avg. 2022.)

- Bori, I. (1985). A „virrasztó messzeség” költői. *7Nap*, jan. 25., 4, 33.
- Czirbusz, G. (1899). A Keleti vagy Rutén Kárpátokban. *Turisták Lapja*, str. 13–31.
- Egey, E. (2015). A ruszinokról. *Vasi Szemle*, 3 <http://www.vasiszemle.hu/2015/03/egey.htm> (2. sept. 2022.)
- Fábián, L. (2007). *A magyar és ruszin (ukrán) népballadák összehasonlító vizsgálata*. Doktori disszertáció. Debrecen https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/118050/ertekezes_fabian%20laszlo-t.pdf?sequence=6&isAllowed=y (22. sept. 2022)
- Genát, A. [2004]. *Magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek utónévkönyve. Bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, örmény, roman, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán*. Budapest: Aranyhal
- Gerold, L. (2017). *Vajdasági magyar irodalmi lexikon (1918–2014)*. Újvidék: Forum Könyvkiadó Intézet
- Hattinger-Klebasz, G. (1996). A ruszinok. U: Eperjessy Ernő (Red.). *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából I*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság
- Hegedűs, A. (2000). Vajdaság története 1944-ig. U: Gábrityné Molnár Irén, Mirmics Zsuzsa (Red.). *Vajdasági marasztaló. Tanulmányok, kutatások*. Szabadka: MTT. 11–21. https://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/03_Vajdasagi_Marasztalo.pdf (22. sept. 2022)
- Hollós, M. (2006). Éremművészet a zenében. Bartók: Rutén nóta. *Parlando*, 6, 24–25.
- Horváth Futó, H. (2022). *Gion Nándor. Bibliográfia, dokumentum- és fotótár*. Szenttamás: Gion Nándor Kulturális Központ, Gion Nándor Emlékház
- Juhász, G. (1986). A nemzetiségi kontextusnál szélesebb körben... *Üzenet*, 6, 358–362.
- Jung, K. (1992). *Köznapok és legendák*. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- Kalapis, Z. (2002). *Életrajzi kalauz I*. Újvidék: Forum Könyvkiadó http://adattar.vmmi.org/konyvek/23/kalapis_zoltan_eletrajzi_kalauz_a-gy.pdf (12. jun. 2022.)
- Kovács, Z. (1980). Máramarosi rutén népdalok. *Etnographia*, str. 630–631.
- Krúdy, Gy. (1919). *Havasi kürt. Ruszin-Krajna kistükre*. [Budapest]: Kiadja Ruzska-Krajna Népbiztossága <https://mek.oszk.hu/21800/21830/21830.htm> (12. jun. 2022.)

- Kurcz, Á. I. (2017). *Gion Nándor. Művei és műhelytitkai*. Budapest: Napkút Kiadó, Cédrus Művészeti Alapítvány
http://www.keskenyut.hu/news/1387/kurcz_.,_gion_n._mvei_s_mhelyitka_i.pdf (3. dec. 2022.)
- Lódi, G. (2015). *Regionalitás és intertextualitás az elmúlt két évtized vajdasági magyar novelláiban*. Doktori értekezés. Újvidék: BTK
<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/12078/Disertacija.pdf> (11. nov. 2022.)
- Lukáts, J. (2014). A nemzetiségi irodalmak és a magyar irodalom kölcsönkapcsolatai. *Barátság*, 3, 7878–7883.
- Mirnics, K. (2000). Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. Vajdaság története 1944-ig. U: Gábrityné Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (Red). *Vajdasági marasztaló. Tanulmányok, kutatások*. Szabadka: MTT. 23–52.
- Miskolczi, Zs., G. (Red). (1988). *Egymás asztalánál*. A szerb és a bunyevác konyha ízei. Vajdasági magyar konyha. Vajdasági szlovák konyha. Vajdasági román konyha. Vajdasági ruszin konyha. Hal sokféleképpen. Így süttöttek nagyanyáink (százéves tapasztalatok). [Újvidék]: a Magyar Szó különkiadánya
- Morilják, V., ötletgazda (2009). *Magyarországi ruszin háziasszonyok receptjei*. Budapest: Országos Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, Fővárosi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, Óbuda Ruszin Kisebbségi Önkormányzat
- MNYÉSZ, *A Magyar Nyelv Értelemző Szótára* 5. (1961). Budapest: Akadémiai Kiadó
- MNYTESZ, *A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára* 3. (1976). Budapest: Akadémiai Kiadó
- Ortutay, Gy. (1939). *Rákóczi két népe*. Budapest: Mefhosz Kiadó
- Pál, A. (2019). A rejtőzködő celeb. *Kultúra.hu*, febr. 21. [A rejtőzködő celeb – kultúra.hu \(kultura.hu\)](http://kultura.hu) (10. dec. 2022.)
- Papharhaji, Gy. (1988). *Ordas évek*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Popovics, T. M. (2001). *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a XX. század végén*. Budapest: Osiris Kiadó-MTA, Kisebbségkutató Műhely
- Popovics, T. M. (2011). *A magyarországi ruszinok identitásmegőrzési törekvései*.
<https://web.archive.org/web/20160304235038/http://popovichtibor.blogspot.hu/2011/08/magyarorszagi-ruszinok.html> (12. dec. 2022.)
- Ramacs, M. – Szopka, Lj. (1987). *Rege a cigányról és a hegedűjéről*. Ford. Jung Károly. Újvidék: Dnevnik, Forum Könyvkiadó, Libertatea, Obzor, Ruszke szlovo

- Roncsák, A. (1986). A kényszer megöli a dalt. Találkozás Mihál Ramacs ruszin íróval. *Magyar Szó*, márc. 30., 87, 13.
- Sasvári, L. (é. n.) *Ruszin hagyományok görögkatolikusságunk néprajzában*. <https://mek.oszk.hu/01600/01676/01676.htm> (20. nov. 2022.)
- Somfai, L. (1971). Bartók 2. hegedűraprszódíájának rutén epizódja. *Muzsika*, 3
- Savić, S. – Mitro, V., (Ured.). (2006). *Vajdasági magyar nők élettörténetei*. Újvidék: Futura publikációk, Női Stúdiomok és Kutatások
- Szopka, Lj. – Tamas, J. (Ured.) (1984). *A messzeség virraszt. A mai ruszin költészet antológiája*. Ford. Brasnyó István. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- Terényi–Kelemen, É. (2022). Andy Warhol, a különc művész és világsztár. *Magyar Szó*, Kilátó, szept. 25. [Magyar Szó Online - Mellékletek - Kilátó - Andy Warhol, a különc művész és világsztár \(magyarszo.rs\)](https://magyarszo.rs) (12. dec. 2022.)
- Thomka, B. (1994). *Tolnai Ottó*. Pozsony: Kalligram.
- Udvari, I. (1984). A bács-szerémi (jugoszláviai) ruszin irodalom történetének alapvonalai. *Tiszatáj*, 6, 66–71. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/12606/1/tiszataj_1984_006_066-071.pdf (21. avg. 2022.)
- Udvari, I. (1987). Adalékok egy szlavista könyvtáros életrajzához. *Magyar Könyvszemle*, 1, 53–56 http://epa.niif.hu/00000/00021/00332/pdf/MKSZ_EPA00021_1987_103_01_00332.pdf (12. nov. 2022.)
- Udvari, I. (1992). *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza: Bessenyei György Kiadó
- Udvari, I. (2017). *Ruszinok. Kultúra és hagyományok*. [Kultúra és hagyományok \(ruszin.com\)](https://www.ruszin.com) (16. maj. 2022.)
- Udvari, I. (1991). Ruszin irodalom. U: Szerdahelyi István – Király István (Red.). *Világirodalmi lexikon* 12. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Veselinović-Šulc, M. (1978). A ruszinok művelődési életéről a szocialista Vajdaságban. *Hungarológiai Közlemények*, 35, 151–154. http://epa.oszk.hu/02400/02401/00009/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_1978_35_151-154.pdf (2. nov. 2022.)
- Veselinović-Šulc, M. (1995). A magyar és délszláv mese motívumai a bácskai ruszinok népmeséiben. U: Bosnyák István (Red.) *Jugoszláviai magyar folklór III*. Újvidék: BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék. 153–160.

